

## ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ У "ЛІСОВІЙ ПІСНІ" ЛЕСІ УКРАЇНКИ: ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

*Стаття присвячена дослідженню естетичного аспекту оцінних назв осіб у "Лісовій пісні" Лесі Українки*

В останні десятиліття особливо загострилась увага дослідників до естетичної ваги слова в художньому творі, до естетичної функції мови в цілому як специфічної ознаки художньо-образного мислення і мовлення. Це зумовлено насамперед певним підходом до аналізу художніх текстів, одним із принципів якого є виявлення органічного зв'язку між тим, що зображено в творі і як зображено. Адже ідейний зміст будь-якого твору виражається в образній системі, яка виступає формою цього змісту, тоді як формою образів є поетичне мовлення, яке в свою чергу є сферою естетичного функціонування мови. На сьогодні в Україні ще бракує таких праць, де б всебічно і ґрунтовно розглядалися проблеми естетики слова як у теоретичному, так і в практичному планах. З огляду на це, тема, що передбачає дослідження естетичного аспекту однієї з груп лексики на матеріалі "Лісової пісні" Лесі Українки, є актуальною.

В органічному поєднанні реалізму з романтизмом, психологізму з ліризмом, котре робить своєрідним стиль Лесі Українки, вбачають науковці високу художню майстерність поетеси. Зразком такого талановитого поєднання стала драма-феєрія "Лісова пісня". Мистецтво композиції цього твору полягає у тонкому переплетенні фантастики зі світом реальним, в особливій участі природи у розвитку драматичної дії. Ніхто в українській літературі до Лесі Українки, як стверджують дослідники її творчості, не підніс національних фольклорних міфічних образів до рівня такого філософського узагальнення, як це зробила поетеса у своїй драмі.

Крім того, у "Лісовій пісні" Лесі Українка досягла вершин поетичної майстерності. Вона використовує найрізноманітніші ритми, в її поезії є багато ліричних віршів, у репліках героїв знаходимо чимало прислів'їв, приказок, та чи не найбільше вражає драма своїм лексичним багатством.

Лексичні особливості є одними з визначників змісту й естетичного спрямування творів Лесі Українки. У "Лісовій пісні" поетеса вміло використовує різні групи лексики, помітне місце серед яких займають оцінні назви осіб, що й стали об'єктом наших спостережень, наприклад: *неборак, сиротина, невільниця, прибудда, накидач, помітниця, баламут, п'яниця, поштурховисько, жебрачка* та інші. Лексеми, що складають цю групу, об'єднує обов'язковий компонент оцінної характеристики особи.

Згаданий лексичний пласт постійно перебуває в центрі уваги багатьох вчених, відомі спроби класифікації таких назв (Р. Керста, С. Панцьо, Н. Мігіріна). Нашим завданням було виявити подібні лексеми у "Лісовій пісні", певною мірою систематизувати їх та простежити, яку естетичну функцію вони виконують.

Відомо, що лексичний склад творів завжди пов'язаний з їх тематикою і жанром. У центрі уваги драми-феєрії перебуває людина з її силою і слабкістю, з її переживаннями і стражданнями, обумовленими тяжкою соціальною дійсністю, з її мріями про вільне щасливе життя. Взввши з народної міфології образи Мавки, Русалок, Перелесника та інших фантастичних істот, Леся Українка змальовує їх настільки реалістично, що ні на хвилину не сумнівається в правдивості зображуваних подій. Її "казкові істоти", як і люди, живуть своїм життям – кохають і зраджують, творять добро і зло, прагнуть духовної свободи. Тому використані поетесою оцінні лексеми на позначення осіб однаковою мірою стосуються як образів людей, так і міфічних образів. За допомогою подібних назв авторка виражає своє ставлення до створених нею образів, змальованих картин тощо.

Симпатії Лесі Українки на боці людей добрих, правдолюбних, справедливих. З осудом ставиться вона до таких рис людської вдачі, як зажерливість, безсердечність, дріб'язковість і под., тому послідовно засуджує їх у своїх героїв. З цією метою широко використовує оцінну лексику на позначення осіб. Подібні назви, окрім того, що називають якийсь елемент дійсності (особу), також виражають певне ставлення до нього, його оцінку [1: 9].

У межах таких назв послідовно вирізняють позитивно- і негативнооцінні лексеми. Якщо перші з них характеризуються позитивним забарвленням і містять відтінки захоплення, схвалення, співчуття, то останні, навпаки, наділені яскраво вираженим негативним забарвленням і мають відтінки осуду, зневаги, презирства [2: 5].

У драмі однаковою мірою представлені і позитивно-, і негативнооцінні, або, як їх ще називають, оцінно-марковані назви [3: 9]. Позитивно забарвлені лексеми такі, як *сирітка, любка, любчик, друг, приятель, коханок* і под., - Леся Українка вживає насамперед у стосунку до Мавки, дядька Лева, рідше Лукаша, негативно забарвлені на зразок *нехлюя, ледащо, нездарисько, відьма, злидень, мара, упириця* та ін. - у відношенні до Килини, матері Лукаша, Перелесника. Наприклад:

Мавка (про дядька Лева)

Ой, як же плаче серце по тобі,  
єдиний друже мій! [4:229]

або: Мати (про Килину)

Якби ж я знала, що вона така  
нехлюя, некукібниця!.. [4:238]

Щодо позитивних персонажів, то негативно забарвлена лексика на їх адресу теж лунає, але, як правило, з уст негативних героїв як засіб їх кваліфікації. Наприклад:

Мати (до Мавки)

Нездарисько! Нехтолице! Ледащо! [4:212]

Характерно, що авторка акцентує увагу передусім на внутрішньому світі персонажів і нерідко "забуває" про їх зовнішність. Тому частіше використовує оцінні назви осіб, що відбивають риси характеру людини, її вдачу, особливості поведінки тощо, рідше – назви на позначення зовнішніх ознак:

Килина (про Лукаша)

Втопила ж я головоньку навіки  
За сим п'яницею! [4:236]

або: Килина (про Мавку)

Таж мали  
отутякусь задрипанку! [4:232]

Більшість виявлених лексем є зразками власне оцінних назв [5:25]. Вони, як правило, однозначні, а компонент оцінки настільки очевидний, що не дозволяє вживати слова в інших значеннях. Це стосується насамперед таких лексем, як *помічниця*, *сирітка*, *пройдисвіт*, *дурень*, *нехлюя*, *розбійник* і деяких ін.:

Мати (про Мавку!)

Бо та "помічниця" вже скалічила [4: 213].

Проте в п'єсі досить часто трапляються й емотивно-оцінні назви [5:25], які в прямому значенні здебільшого перебувають поза сферою оцінності, зате в переносному наділяються яскравим оцінним забарвленням і відзначаються посиленням естетичної функції, прикладами таких назв є: *надія*, *рибонька*, *голубка*, *доля*, *біда*, *мара*, *відьма*, *гадюка*, вжиті у стосунку до особи. Напр.:

Мавка (про Лукаша)

Зникай, Маро! Іде моя *надія*! [4:225]

або: Мати (про Килину)

Який би чоловік з тобою всидів?  
*Бідо напрасна*! [4:223].

Характеризуючись функціональною єдністю, однорідними семантико-стилістичними особливостями, позитивно і негативно забарвлені назви розрізняються інтенсивністю вираження оцінної експресії. Порівняй:

Лукаш (до Мавки)

Та що ти, дівчино? Чи я *розбійник*? [4:174]

і Мати (Килину)

Ой, синоньку! Ой, що ж я набідилась  
з отєю *відьмою*! [4:238]

Широко використовує Леся Українка також оцінні назви, утворені за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки. У п'єсі такі лексеми характеризуються здебільшого позитивно-оцінним значенням, рідше – негативним. Так, до позитивно забарвлених відносно більшість назв осіб за родинними стосунками таких, як: *матуся*, *дідуся*, *сестронька*, *братик*, *донечка*, *дитинка* та багато інших. Прикладами негативно забарвлених лексем є *свекрушицько*, *дітиська* та деякі інші. Порівняй:

Лісовик (до Мавки)

Ти, *донечко*? [4:226].

і Килина (до матері):

Он чоловіка десь повітря носить,  
а ти бідуй з *свекрушицьком* проклятим, -  
ні жінка, ні вдова – якась покидька [4:223].

Відомо, що на значення позитивної чи негативної оцінки може впливати семантика мотивуючих основ. Зокрема, позитивно-оцінні назви утворюються насамперед від слів з позитивним значенням (*сирітка*, *сиротинка*, *сиротята*) і навпаки (*нездарисько*, *поштурховисько*, *верисько*). Крім того, оцінна лексика має свою специфіку. Наприклад, у драмі виявлено чимало слів, утворених від позитивно забарвлених основ за допомогою позитивних суфіксів, ужитих з негативним значенням. Так, як іронічні використовуються лексеми: *рибонька*, *любчик*, *дядинуся*, *невісточка*, *тітонька* та ін.

Килина (до Лукаша):

Тягався, волочився, лихо знає,  
де, по яких світах, та й "не питай"  
Ой *любчику*, не тра мені й питати... [4:235]

Специфіка іронії при цьому, на думку О.О.Тараненка, полягає в тому, що погане уявляється як гарне, негативне – як позитивне, погроза – як ласка [6:109].

Помітне місце у досліджуваному матеріалі займають оцінні назви осіб, виражені субстантивованими прикметниками і вжиті авторкою з певною стилістичною метою: *коханий, миленький, любий, мудрий, хороший, робітний*. За допомогою подібних найменувань Леся Українка намагається передати щирість почуттів Мавки до Лукаша, що символізує красу духовного життя людини.

Мавка (до Лукаша)

То не треба, *милий!*

Не треба, *любий!* Я не буду, щастя,

не буду прислухатися, *хороший!*

Я буду пестити, моє кохання! [4:193].

Як неперевершений знавець української мови, поетеса свідомо у доборі її виражальних засобів. Зокрема, вміло використовує синонімічне (*служебка, зарібниця, наймичка, жебращка*) і фраземне (*такої матері такий і син*) багатство української мови, порівняння (Мавка (про Килину "ся жінка хижка, наче *ристь*,.. вона лукава, як *видра*" [4:215]), епітети (дитино *бідна*, мій *щирий* приятель) тощо.

Помітною особливістю синтаксичного функціонування зазначених назв є використання їх з оцінною функцією у ролі прикладок (*сиротята-потерчата, вербиченько-матусенько, дочка-небіжка*), звертань ("Не руш, *коханий*"... [4:205]), частини іменного складеного присудка ("Тепер я *мудрий* став" [4:243]) і таке інше.

Дослідження естетичного аспекту оцінних назв осіб у "Лісовій пісні" Лесі Українки дозволило нам краще зрозуміти й осмислити і грані таланту поетеси, і зображені в її творі події та персонажі. Майстерне використання нею зазначеної групи лексики є однією з тих рис поетичного стилю Лесі Українки, що зумовлюють силу і красу її безсмертного твору. Слова з оцінним значенням надають мові образності, експресивності, емоційної насиченості, українського національного колориту, посилюють вплив поетичного слова на читача.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Солганик Г. Я. Лексика газеты. – М.: Высшая школа, 1981. – 112 с.
2. Харченко В.К. Характеристика производных оценочных значений имен существительных в русском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук – Л., 1973. – 16 с.
3. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Оценочный компонент лексического значения слова // Иностранные языки в школе – 1981. - №4. – С. 7-10.
4. Українка Леся. Вибрані твори. – Ужгород Карпати, 1988. – 246 с.
5. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц – М.: Наука, 1986. – 142 с.
6. Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. – К.: Науковадумка, 1989. – 256 с.
7. Ковалик І.І., Мацько Л.І., Плющ М.Я. Методика лінгвістичного аналізу тексту. – К.: Вища школа, 1984. – 240 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.12.2000 р.

**Вильчинская Т.Ф. Оценочные названия лица у "Лесной песни" Леси Украинки: эстетический аспект.**

*Исследование посвящено актуальной проблеме изучения оценочных названий лица в художественном тексте. В работе анализируется эстетический аспект исследуемой группы лексики на материале "Лесной песни" Леси Украинки.*

**Vilchynska T.F. Evaluative Personal Names in "The Forest Song" by Lesya Ukraïnka.**

*The article deals with the topic problem of the investigation of evaluative personal names in the literary text. The work gives the analysis of the aesthetic aspect of the given group of lexics from "The Forest Song" by Lesya Ukraïnka.*